

## РЕЦЕНЗІЯ

доцента кафедри педагогіки  
Національного університету біоресурсів і природокористування України,  
кандидата педагогічних наук, доцента **ВИГОВСЬКОЇ Світлани Володимирівни**  
на дисертацію **ЯЦЕНКО Олени Юріївни**  
на тему: **«Формування національно-патріотичних цінностей  
у студентів засобами історичного краєзнавства»**,  
подану на здобуття ступеня доктора філософії  
зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»  
галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка»

**Актуальність та доцільність дисертації.** У контексті сучасної соціокультурної трансформації та триваючої військової агресії проти України, питання виховання свідомого громадянина набуває стратегічного значення. Сучасне українське суспільство постало перед екзистенційними викликами збереження державності, суверенності та територіальної цілісності, що зумовлено повномасштабною агресією РФ, тимчасовою окупацією територій та постійними загрозами національній безпеці. За таких умов стратегічного значення набуває проблема формування національно-патріотичних цінностей студентської молоді як фундаменту національної солідарності, необхідної для консолідації суспільства, відновлення територіальної цілісності та повоєнної відбудови України як суверенної європейської держави з потужними громадянськими інституціями.

Актуальність зазначеної проблеми для закладів вищої освіти детермінується не лише зовнішніми загрозами, а й глибинними трансформаціями світового освітнього простору. В епоху глобалізації та тотальної діджиталізації виникає гостра потреба у пошуку дієвих засобів виховання, які б дозволили молоді протистояти маніпулятивним медіа-впливам та зберігати власну ідентичність.

Особливого значення у цьому контексті набуває потенціал історичного краєзнавства, яке через пізнання локальної історії та регіональних культурних надбань дозволяє трансформувати абстрактні патріотичні гасла у стійкі внутрішні переконання особистості. Формування національно-патріотичних цінностей засобами краєзнавчої діяльності забезпечує зв'язок поколінь, виховує відповідальність за долю своєї «малої Батьківщини» та всієї держави, що є критично важливим для майбутніх фахівців, які стануть основою інтелектуального та економічного відродження України.

Актуальність дослідження підсилюється низкою суперечностей, які виявила дисертантка у процесі наукового пошуку. Тому з огляду на вищезазначене тема дисертації є своєчасною й, беззаперечно, корисною для педагогічної науки та освітньої практики.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.** Аналіз тексту дисертації, змісту публікацій Яценко Олени Юріївни надає змогу зробити висновок про наукову обґрунтованість і достовірність

результатів, отриманих у ході науково-теоретичного дослідження, що забезпечується застосуванням цілісної, внутрішньо узгодженої методологічної системи, адекватної меті й завданням дослідження, специфіці його об'єкта та предмета. У роботі логічно поєднано сучасні методологічні підходи (системний, аксіологічний, культурологічний, особистісно-орієнтований, діяльнісний), що дало змогу всебічно розкрити процес формування національно-патріотичних цінностей у студентів засобами історичного краєзнавства.

Використаний у дисертації комплекс теоретичних, емпіричних і статистичних методів дослідження є достатнім, методично виваженим та відповідає логіці наукового пошуку, що забезпечило досягнення поставленої мети й реалізацію визначених завдань.

Джерельна база дисертації характеризується репрезентативністю та включає сучасні українські й зарубіжні наукові праці, нормативно-правові документи та результати власних досліджень, що свідчить про належний рівень теоретичної підготовки здобувачки й аргументованість його наукових позицій. Аналіз літератури здійснено системно й критично з урахуванням контексту проблеми.

Науковий апарат дисертації окреслено коректно: чітко визначено об'єкт і предмет дослідження, логічно сформульовано мету й завдання, що забезпечило внутрішню узгодженість усіх структурних компонентів роботи. Запропоновані авторські визначення понять, модель формування національно-патріотичних цінностей, педагогічні умови, діагностичний інструментарій (критерії, показники та рівні їх сформованості) мають достатнє теоретичне підґрунтя й логічно впливають із проведеного аналізу та результатів експериментальної роботи.

Достовірність ключових положень і висновків дисертації підтверджено теоретичною обґрунтованістю вихідних концептуальних засад, результатами експериментальної верифікації ефективності авторської методики, релевантним застосуванням методів математико-статистичного аналізу, системною інтерпретацією отриманих емпіричних даних, а також достатньою апробацією результатів дослідження у наукових публікаціях та виступах на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних заходах.

**Структура, логіка та послідовність викладу дисертації.** Структура дисертації є обґрунтованою і логічною, що дозволило автору охопити предмет дослідження. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків, які ілюструють ґрунтовну дослідницьку роботу.

Справляє позитивне враження джерельна база роботи (284 джерела), що свідчить про системне й глибоке осмислення досліджуваної проблеми та високий рівень наукової підготовки авторки.

У **вступі** подано обґрунтування вибору теми дослідження, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, гіпотезу, об'єкт,

предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та окреслено практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо їх упровадження та апробації, кількості публікацій дисертантки, у яких відображено основні положення дисертації.

У першому розділі **«Теоретичні основи формування національно-патріотичних цінностей студентів»** здійснено ґрунтовний і системний аналіз стану дослідженості проблеми формування національно-патріотичних цінностей студентів у науково-педагогічній літературі, представлено зміст і структуру національно-патріотичних цінностей, визначено роль історичного краєзнавства у формуванні національно-патріотичних цінностей у студентів.

Авторкою узагальнено підходи (історичний, термінологічний, функціональний, системний, когнітивний, моделювання) до осмислення феноменів національно-патріотичного виховання та національно-патріотичних цінностей, проаналізовано національні та зарубіжні наукові джерела, що дало змогу вибудувати цілісну теоретико-методологічну основу дослідження. У розділі коректно схарактеризовано базові поняття дослідження, зокрема «національно-патріотичне виховання», «національно-патріотичні цінності», «патріотизм», «гідність», «національна ідентичність». Схвальним є визначення національно-патріотичних цінностей як складної аксіологічної системи особистості, що інтегрує в собі усвідомлену ідентичність, любов до рідного краю та готовність до активної соціально значущої діяльності на благо держави. Звертається увага, що в умовах ХХІ століття ці цінності набувають дієвого характеру, трансформуючись із суто когнітивних знань у стійкі внутрішні переконання та поведінкові установки.

Було визначено особливу роль історичного краєзнавства як дієвого засобу формування національно-патріотичної свідомості студентів та доведено, що локальна історія виступає «живим» джерелом пізнання, яке дозволяє перейти від абстрактних історичних категорій до конкретних прикладів героїзму та культурної самобутності рідного регіону.

Наголошено, що ефективність формування досліджуваних цінностей залежить від системного поєднання традиційних педагогічних методів із сучасними цифровими інструментами та залученням студентів до активної пошуково-дослідницької роботи.

Загалом перший розділ дисертації відзначається теоретичною цілісністю, логічністю викладу та методологічною виваженістю, що забезпечує належне наукове підґрунтя для подальшого обґрунтування методики формування естетичної компетентності та проведення експериментальної частини дослідження.

У другому розділі **«Методичні засади формування національно-патріотичних цінностей у студентів засобами історичного краєзнавства»** досліджено вітчизняний та зарубіжний досвід формування національно-патріотичних цінностей молоді в умовах цифровізації та трансформації глобального медіа-простору.

Глибокий аналіз історіографічної складової та практичного досвіду закладів вищої освіти дозволив авторці стверджувати, що формування національно-патріотичних цінностей у студентів відбувається в ході освітнього процесу під час вивчення дисциплін як загального, так і професійного циклів підготовки з урахуванням міжпредметних та міждисциплінарних зв'язків. Заслуговує на увагу чітка позиція дослідниці щодо акцентування ролі мови як фундаментальної національно-патріотичної цінності під час навчання у ЗВО, що є надзвичайно актуальним в умовах сучасних державотворчих процесів.

Цінним в роботі є комплексний підхід до визначення чинників виховного впливу на студентську молодь. Авторка слушно диференціює та розкриває виховне значення матеріальної та нематеріальної культури народу, а також сучасних соціокультурних інструментів, зокрема потенціалу подієвого туризму та мистецьких заходів, що дозволяє модернізувати традиційні підходи до національно-патріотичного виховання.

Окремої уваги заслуговує здійснений у дисертації аналіз функціонування сучасного медіапростору та соціальної реклами. Науково доцільним є виявлення та обґрунтування ролі естетико-ціннісної спрямованості патріотично орієнтованого рекламного продукту як дієвого чинника консолідації суспільства та підтримки стабільного психоемоційного стану нації в умовах гібридної агресії.

Позитивної оцінки заслуговує також компаративний аспект дослідження. Проведений авторкою порівняльний аналіз міжнародної практики формування національно-патріотичних цінностей дозволив окреслити західну та східну моделі виховання та виокремити специфічні особливості у виховних системах різних країн, де унікальний досвід України зіставлено з ціннісними пріоритетами Європи, США та країн Азії.

У третьому розділі **«Результати експериментальної роботи»** вивчено питання, присвячені експериментальній перевірці ефективності методики формування національно-патріотичних цінностей у студентів засобами історичного краєзнавства.

Дисертанткою обґрунтовано критерії (мотиваційно-цільовий, інтелектуально-когнітивний, емоційно-чуттєвий, діяльнісний), показники та на їх основі здійснено діагностику рівнів сформованості національно-патріотичних цінностей у студентів.

Зроблено висновок про те, що студенти мають високу національну самоідентифікацію, проте не готові до практичної реалізації патріотичних цінностей через творчу, господарську чи ініціативну діяльність. Означене актуалізувало обґрунтування методики формування національно-патріотичних цінностей у студентів засобами історичного краєзнавства, яку авторка слушно пропонує розглядати як цілісну педагогічну систему організації освітнього процесу у закладах вищої освіти, що передбачає інтеграцію краєзнавчого історичного матеріалу в навчальну й позанавчальну діяльність студентів та забезпечує поетапне формування ціннісного ставлення до української державності, національної культури, історичної спадщини й громадянської ідентичності через

використання відповідних форм, методів, технологій і педагогічних умов. Дисертантка справедливо зазначає, що домінантними педагогічними умовами є: наповнення навчальних дисциплін змістовими модулями регіонально-орієнтованого спрямування; забезпечення активної суб'єктної позиції студента у краєзнавчо-пошуковій діяльності; створення інтерактивного виховного простору на основі цифрових технологій; цифровізація локальної історії; суб'єкт-суб'єктна взаємодія у дослідницьких експедиціях; стимулювання творчої самореалізації в суспільнокорисних проєктах. Доведено, що формування національно-патріотичних цінностей у студентів засобами історичного краєзнавства є результатом цілеспрямованої реалізації комплексу запропонованих педагогічних умов.

Заслугує на схвалення розроблена модель формування національно-патріотичних цінностей у студентів засобами історичного краєзнавства з огляду на її внутрішню логічну цілісність і практичну спрямованість, яка охоплює цільовий, змістовий, теоретико-методологічний, процесуальний, оцінно-результативний блоки.

Узагальнені результати формувального експерименту підтвердили, що впроваджена методика формування національно-патріотичних цінностей у студентів засобами історичного краєзнавства є ефективною та забезпечує утворення означених цінностей здобувачів освіти.

Висновки до розділів та загальні висновки відповідають поставленим меті і завданням.

Аргументованість наукових положень та висновків дисертації є цілком переконливою, оскільки вони ґрунтуються на сучасних здобутках психолого-педагогічної науки. Достовірність та наукову новизну сформульованих результатів гарантовано застосуванням комплексу дослідницьких методів, що відповідають поставленій меті та завданням. Окрім того, надійність висновків підтверджується ґрунтовним аналізом достатнього обсягу науково-педагогічної літератури, а також позитивними результатами впровадження матеріалів дисертації в освітній процес закладів вищої освіти. Результати дослідження пройшли належну апробацію, про що свідчить активна участь здобувачки у роботі науково-практичних конференцій (15 тез і матеріалів конференцій). Змістове наповнення роботи та аналіз її ключових аспектів засвідчують, що мету дослідження було досягнуто, а всі завдання вирішено. Висновки дисертації вирізняються логічною послідовністю та вичерпністю.

**Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання** полягає в тому, що вони мають науково-теоретичний і практичний інтерес. Наукова новизна одержаних результатів дослідження:

*уперше:* розроблено та науково обґрунтовано методику формування національно-патріотичних цінностей студентів засобами історичного краєзнавства, яка інтегрує *мотиваційно-цільовий, інтелектуально-когнітивний, емоційно-чуттєвий та діяльнісний компоненти*; визначено та обґрунтовано педагогічні умови формування національно-

патріотичних цінностей у студентів засобами історичного краєзнавства, ефективного використання краєзнавчого ресурсу (наповнення навчальних дисциплін змістовими модулями регіонально-орієнтованого спрямування; забезпечення активної суб'єктної позиції студента у краєзнавчо-пошуковій діяльності; створення інтерактивного виховного простору на основі цифрових технологій; цифровізація локальної історії; суб'єкт-суб'єктна взаємодія у дослідницьких експедиціях; стимулювання творчої самореалізації в суспільно корисних проєктах);

*удосконалено:* зміст та форми національно-патріотичного виховання у закладах вищої освіти шляхом впровадження регіонального компонента та інтерактивних технологій (QR-навігація пам'ятками, волонтерство на об'єктах спадщини, створення цифрових путівників); діагностичний інструментарій оцінювання рівнів сформованості національно-патріотичних цінностей, доповнений показниками здатності до практичного вчинку та ініціативності в краєзнавчому полі;

*уточнено:* сутність поняття «національно-патріотичні цінності»;

*подальшого розвитку набули* положення щодо ролі локальної історії у зміцненні національної ідентичності та формуванні громадянської відповідальності особистості.

**Практичне значення дисертаційного дослідження** полягає у розробленні та впровадженні в освітній простір закладів вищої освіти: авторської методики формування національно-патріотичних цінностей студентів засобами історичного краєзнавства, що базується на системній взаємодії цільового, змістового та процесуального компонентів; методики «генеалогічної рефлексії» через авторський проєкт «Родинне дерево – частина національної пам'яті»; програми виховної роботи «Жива історія мого краю», спрямованої на актуалізацію патріотичного потенціалу регіонального краєзнавства; діагностичного інструментарію, що дозволяє об'єктивно оцінювати динаміку рівнів сформованості національно-патріотичних цінностей здобувачів вищої освіти.

Матеріали дисертації можуть бути використані в освітній практиці закладів вищої освіти, а також у подальших наукових дослідженнях проблем формування національно-патріотичних цінностей особистості і розвитку особистості студентської молоді.

**Повнота викладення матеріалів дисертації** у роботах, які опубліковані авторкою. Основні положення та результати дослідження викладено в 23 наукових працях, із стаття у науковому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 3 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 4 статті в інших наукових виданнях, 15 тез наукових доповідей.

У публікаціях послідовно відображено ключові положення дисертаційного дослідження. Зміст публікацій корелює з логікою дисертації, відповідає її меті та завданням, відзначається науковою коректністю й достатнім рівнем узагальнення результатів,

що свідчить про достатню апробацію та належний рівень оприлюднення основних положень дисертації.

**Висновки та пропозиції, що викликають певні сумніви, зауваження або вказують на окремі суперечності та можуть слугувати підґрунтям дискусії під час захисту дисертації.** Характеризуючи загалом позитивно представлене на рецензію дослідження, висловимо певні зауваження і побажання:

1. У розділі 2 наведено зарубіжний досвід формування національно-патріотичних цінностей у студентів. Вважаємо, що було б доцільно на основі компаративного аналізу вказати, які саме елементи закордонного досвіду можуть бути імплементовані в українську педагогічну практику.

2. Модель формування національно-патріотичних цінностей у студентів засобами історичного краєзнавства містить п'ять блоків (цільовий, змістовий, теоретико-методологічний, процесуальний і оцінно-результативний). Варто було б схематично деталізувати в моделі взаємозв'язки між її елементами.

3. У дисертації досить повно розкрито засоби краєзнавства у контексті формування національно-патріотичних цінностей у студентів, проте вони не знайшли відображення у моделі.

4. Дисертаційне дослідження могло б бути підсилене шляхом розроблення авторкою методичних рекомендацій щодо впровадження запропонованої методики формування національно-патріотичних цінностей у студентів засобами історичного краєзнавства в освітній простір закладів вищої освіти.

Висловлені зауваження мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження.

**Загальний висновок.** Дисертаційна робота на тему: «Формування національно-патріотичних цінностей у студентів засобами історичного краєзнавства» відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами), а її авторка Яценко Олена Юріївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка».

**Рецензент доцент кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидат педагогічних наук, доцент Світлана ВИГОВСЬКА**